

LJUDSKA GLASBA IN MEDIJI - POMISLEKI

JASNA VIDA KOVIČ

Pred nekaj leti sem na podobno temo napisala, da je medij lahko za ljudsko kulturo konstruktiven in hkrati destruktiven partner: mediju uspeva odkrivati, informirati in ozaveščati – tudi najširši svetovni prostor – o obstoju, vsebinah in oblikah ljudske dediščine. Po drugi strani pa vsebino prenaša iz fizičnega, oprijemljivega, otipljivega sveta človekove intimne v virtualni, navidezni svet, kjer snov zamrzne v svojem zadnjem premiku. S tem medij odvzame ljudski umetnosti njen najbolj značilen, vitalen del: prenašanje, nenehno spreminjanje in razvijanje v času in prostoru. Danes se poleg tiska, radia in televizije vse bolj uveljavlja medmrežje, ki je po svoji komunikacijski moči medij prihodnosti.

Zaradi svojega več kot tri desetletja dolgega dela na nacionalni radijski postaji, ob katerem so se v raznih oblikah dela zastavljala tudi vprašanja o mediju in ljudski glasbi, pravzaprav glasbi nasploh, se bom v teh razmišljanjih zadržala predvsem pri radiu. O umetnosti ravnanja s tem medijem so sicer že pisali, a vse bolj s stališča govornega, novinarskega dela. Ne spomnim se kakšne poglobljene razprave, ki bi se ukvarjala predvsem z glasbo oziroma celo z ljudsko glasbo in radiem.

Če izhajamo iz dejstva, da je radio slušni medij, bi morali glasbi, ki je izključno slušna umetnost, priznati njeno enakopravnost, če ne še celo prevlado v radijskem etru. V času, ki živo glasbo lahko shrani in jo posreduje v

najkakovostnejših zvočnih tehnikah, ta umetnost dosega največje občinstvo ob vsakem času; umetnost glasbe same pa tudi komentarje o njej. Mogoče je ločiti med glasbenimi oddajami ali oddajami z glasbo in oddajami o glasbi ter glasbeno opremo drugih oddaj oziroma dnevnih radijskih programov; prve so samo z glasbo, napovedjo dela in izvajalcev, druge z besednim komentarjem o zanimivostih ali značilnostih glasbenega dela, pri tretjih je glasba samo povezovalka ali zvočno ozadje drugih besednih prispevkov. Za glasbeno umetnost sta pomembna predvsem prva dva tipa oddaj, čeprav je glasbena oprema programa enako občutljiv del radijskega medija. Delo glasbenega urednika pa je v vseh treh primerih enako odgovorno, saj ima glasba sama svoj jezik, sporočilo in svojstven, individualen dotik s poslušalcem.

Nacionalne radijske postaje imajo po navadi tudi svojo glasbeno produkcijo z izvajalskimi telesi, kot so orkestri, zbori, ansambli ali producenti, ki pridobivajo glasbene posnetke z najetimi glasbeniki oziroma s snemanjem zunaj radijskih dogodkov. S tem se glasba ustvarja za potrebe radijskega programa; bodisi za produkcijo posnetkov, za žive koncerte in druge prireditve, ki jih radio neposredno prenaša. Produkcija omogoča nastajanje novih glasbenih del, koncertno dejavnost, razmnoževanje na nosilcih zvoka, posredno in neposredno ponudbo glasbe domačim in tujim poslušalcem.

S spremenjenim statutom nacionalne RTV-hiše oktobra 2006 je Glasbeni program Radia Slovenija, ki je skoraj 80 let skrbel za umetniško podobo glasbe, izgubil svojo avtonomnost. Tri programskoprodukcijske enote RASLO imajo zdaj vsaka svojega glasbenega urednika, ki skrbi za glasbo na svojem programu. Vsak glasbeni urednik je podrejen vodji programov. Ta pa je praviloma iz novinarskih vrst, torej je glasbeni delež v programih podrejen govornemu, novinarskemu.

Z mediji je sicer tako, da nikoli ne ustrezajo vsem odjemalcem. Po zakonu, statutu in programskih kriterijih so nacionalni mediji v svojem poslanstvu zavezani tudi kulturno, vzgojno, izobraževalno in etično ustreznim vsebinam, ne sledijo zgolj okusu in željam poslušalcev ali gledalcev in se izogibajo rumenim vsebinam. Težnja k optimalnemu delovanju medija, kako biti zanimiv, privlačen in hkrati kakovosten ponudnik programov, je bila tudi tema nedavne medijske razprave, ki je za dober vzorec takšnih nacionalk izbrala angleško BBC.

In kako slovensko ljudsko glasbo, ki je še sredi prejšnjega stoletja veljala za podeželsko, gostilniško prepevanje, umestiti v nacionalni program? Je dovolj privlačna, sodobna, zanimiva – tudi sama po sebi, brez komentiranja in strokovnega analitičnega primerjanja? Ali lahko v svoji prvobitni izvorni obliki deluje v radijski glasbeni oddaji?

Menim, da. Zvoke, ki nas obdajajo že stoletja dolgo, ko še ni bilo radijskih sprejemnikov, ampak so se ljudje srečevali in družili ob praznikih, raznih opravilih, peli in muzicirali tudi sebi doma za razpoloženje in zabavo ali v okvirih

Pevci iz Stranic, Igor Cvetko in Jasna Vidakovič v oddaji v živo na 1. programu Radia Slovenija. Ljubljana, 8. 11. 2005.

Del delovne skupine za ljudsko glasbo pri Zvezi evropskih radio-televizijskih postaj. Irska, september 2007.

zapovedanega obredja, nosi človek globoko v sebi. Poslušanje zvokov lastnega praspomina je zato razumljivo in blizu občutju ugodja, v kar naj bi nas peljalo takšno glasbeno uživanje. To utemeljujem tudi z izkustvom ob pripravljanju oddaje *Slovenska zemlja v pesmi in besedi*, o kateri poslušalci, zlasti tisti, ki še ohranjajo spontano domače petje, izjavljajo, da najraje poslušajo glasbeni del oddaje. In sicer iz različnih vzrokov: ker so slišali svoje domače, ko so peli, ker se spominjajo starih časov, ki so bili lepi in človeško topli, ker so pesmi lepe, vsebine resnične in življenjske, ker pojejo o njihovem življenju in jih tudi sami lahko in radi pojejo.

Ankete poslušanja radijskih programov so v letu 2004 govorile, da bi si poslušalci želeli 17 odstotkov slovenske ljudske glasbe v času, ko jim jo je Radio Slovenija ponujal le en odstotek. V spontanah odgovorih o glasbenem delu programov pa bi si želeli tudi veliko več glasbe kot govora, predvsem narodno-zabavne, narodne oziroma ljudske, slovenskih popevk, zborovske glasbe, manj pa tuje, zlasti anglo-ameriške glasbe.

Vse te želje poslušalcev so tudi premosorazmerne s poslanstvom nacionalnega medija, ki je opisano v zakonu, statutu in programskih kriterijih, vprašanje je le, zakaj se vodje programskoprodukcijskih enot tega bolj ne zavedajo, čeprav je znano, da je radijski medij prepoznaven prav po glasbenem delu svojega programa. Po sodbah nekaterih mojih kolegov, dolgoletnih glasbenih urednikov, in po mojem trdnem prepričanju (ob spremembi statuta smo tudi napisali pripombe k novemu statutu proti ukinitvi Glasbenega programa Radia Slovenija) je bilo zelo nes pametno in kratkovidno v 78. letu ukiniti avtonomni Glasbeni program Radia Slovenija, še posebno z nerazumljivim argumentom sedanjega direktorja, češ da bodo stroški z novo delitvijo bolj transparentni. Vpliv kapitala je torej "obglavil" Glasbeni program Radia Slovenija in ustoličil tri med seboj ločene "države". Radio se je tako odrekel priložnosti, da bi s svojimi izkušenimi, specializiranimi glasbenimi uredniki v tesnejši povezavi

kot prej z glasbeno produkcijo, glasbenim arhivom in izvedbo programov ustvarjal bolj odgovorno, kakovostno in raznoliko glasbeno vsebino – tudi bolj racionalno – za vse tri programe.

Menim, da ljudska glasba ne sme biti "doma" samo na 1. programu, kjer so ji določili domicil (pa še to samo v dveh oddajah), vpletati bi jo bilo treba tudi v 3. program Ars in v določenih oblikah tudi v 2. program Val 202. Prav tako poslušalcev 1. programa ne bi smeli nekako podcenjevati in jim ne privoščiti poleg zabavne glasbe tudi "skodelice klasike". Tu je še veliko vprašanje zvočnega arhiva RTV Slovenija, ki ga je vsa leta ustvarjal Glasbeni program skupaj z Glasbeno produkcijo, vanj vlagal znanje in sredstva in ohranil velik del slovenske glasbene dediščine, tudi zajeten arhiv slovenske ljudske glasbe, kar je za kulturo državnega pomena. Zdaj nima pravega gospodarja in lahko se zgodi, da bo deležen neustreznega ravnanja.

Neustrezno in kratkovidno je vodstvo Radia Slovenija ravnalo tudi z ukinitvijo nekaterih glasbenih oddaj in programov, tudi z ljudsko glasbo. Prej je redakcija za ljudsko glasbo poskrbela za oddaje z ljudsko glasbo za oba programa, prvega in tretjega, in za vse druge radijske potrebe, od glasbenih oprem do različnih prispevkov za Slovence na tujem in prek EBU-ja za promocijo med tujimi poslušalci. Že pred nekaj leti so na tretjem programu Radia Slovenija ukiniti nedeljsko oddajo *Na poljani jutro* z izvirno slovensko ljudsko glasbo, ki je kot primeren uvod v nedeljsko razpoloženje, pred prenosom maše, ustrezala vsaj tisočim poslušalcem, ukinjena pa je bila zaradi pritoževanj nekaterih (?), ki menijo, da slovenska izvirna ljudska pesem ne sodi na 3. umetniški program. Na 1. programu Radia Slovenija pa je bilo pozneje, v letu 2007, ukinjenih več glasbenih oddaj, med drugim tudi z ljudsko glasbo. S tem so utesnili že tako skromen prostor slovenski kot tudi tuji ljudski glasbi. Poslovali smo se od oddaj s koncertnimi posnetki tuje ljudske glasbe (Festival Evroradia – sodobna ljudska glasba), ki smo jih kot aktivna članica Evropske radiofonske zveze – EBU – po zelo ugodnih pogojih pridobili z odrov najbolj aktualne mednarodne sodobne ljudske glasbe. Poslovali smo se tudi od ljubiteljske glasbene kulture (*Iz glasbene tradicije*), ki jo je Radio Slovenija zvesto spremljal in medijsko pokrival vsaj četrto stoletja (srečanje tamburaških skupin, godcev na diatonično harmoniko, citre in ustne harmonike) in pripomogel k popularizaciji teh zvrsti. Spremljal jih je tudi zato, ker so srečanja ali tekmovanja v teh glasbenih kategorijah vedno upoštevala našo ljudsko glasbo in razvijala odnos do nje v različnih priredbah, harmonizacijah, stilizacijah in inštrumentacijah. To je popestrilo glasbeno ponudbo 1. programa in ne nazadnje dvignilo raven odstotkov domače glasbe, ki jo mora nacionalka v svojih glasbenih programih zakonsko upoštevati. Ankete poslušanja so govorile o solidnem krogu poslušalcev obeh ciklov, nacionalka pa je s tem izpolnjevala zavezo podpirati vsebine, ki kalijo iz semen lastne kulturne dediščine in glasbene prakse. S "pokrivanjem" ljubiteljskih dejavnosti v rednem programskem ciklusu je skrbela ne samo za osvežitev zvočnosti, ampak tudi za podporo še boljšega delovanja naših kulturno-

prosvetnih društev, ki po vsej Sloveniji – ne samo v mestih – skrbijo za raven kulturnih dobrin vseh državljanov.

Čeprav je bilo o oddaji *Slovenska zemlja v pesmi in besedi* v Folklorniku že kaj napisanega, se je nameravam kot dolgoletna urednica kljub temu znova dotakniti. Zato ker se je z letom 2008, z novim glasbenim urednikom, spremenila njena glasbena vsebina. Menim, da bi bilo do poslušalcev bolj pošteno, da bi za nov glasbeni koncept našli tudi nov avizo in opustili simfonično obdelavo belokranjske pesmi mojstra Uroša Kreka. Melodijo *Aj, zelena je vsa gora*, sinonim za čas v etru, namenjen izvirnemu slovenskemu ljudskemu petju, sinonim tudi za zvestobo prvim oddajam, ki so nastajale še pred rojstvom radijske redakcije za ljudsko glasbo in so jih zasnovali in podpisovali sodelavci Glasbenonarodopisnega inštituta v Ljubljani, bi z novim glasbenim konceptom oddaje morali zamenjati.

Slovenska zemlja v pesmi in besedi menja svojo glasbeno vsebino, ne pa tudi oblike oziroma načinov medijske obravnave. Dvomim, da bi se lahko našla še kakšna bistveno drugačna podoba oddaje, saj smo v teh desetletjih izkoristili tako rekoč vse načine pristopa h glasbeni snovi: zvrstile so se monografske, portretne, problemske oddaje, oddaje s posnetki javnih prireditev in koncertov po Sloveniji, koncerti brez komentarjev in z njimi (posnetki ali tudi v živo), poljudnoznanstvene, primerjalne, priložnostne, predstavitvene oddaje, oddaje s pogovori z gosti strokovnjaki, ljubitelji ljudske glasbe ali s pevci, v živo, z odprtimi telefoni za poslušalce, prenosi posebnih oddaj iz Luč, Haloz, Rogaške Slatine, celo zvočno eksperimentalne oziroma radiofonske oddaje itd. A vedno z glasbo, ki jo imamo za izvirno obliko slovenske ljudske glasbe ali narečne besede. Posnetke največkrat nismo iskali v zaprašenih arhivih, ampak so vsa ta desetletja nastajali živo med ljudmi v našem času. Oddaje so torej odsevale naš vsakdanjik, po okusu današnjih poslušalcev, ki so bili – tako izjavljajo – zadovoljni, če je bilo v oddaji več lepih pesmi kot govora. Oddaje so delovale tudi interaktivno, saj so poslušalci – ljudje marsikje po Sloveniji spet obudili dremajočo slovensko ljudsko pesem ali pa so se ji znova tako ali drugače približali. Tudi z aktivnim poustvarjanjem.

Te oddaje so bile še v letu 2006 – po anketah – na samem vrhu poslušanja glasbenih oddaj Radia Slovenija. Nespametno je torej spreminjati čas in zvočno vsebino oddaj, ki so na vrhu lestvice poslušanja. Takšna priljubljenost nas je, ustvarjalce, veselila in opogumljala ter dokazovala, da vračamo poslušalcem, kar pričakujejo, in da pri tem še uspešno prispevamo k prepoznavnosti slovenskega nacionalnega radia. To je bilo jasno tudi vsem odgovornim urednikom in umetniškim vodjem Glasbenega programa Radia Slovenija.

Zdaj anket in tovrstnih raziskav ni več, mnenja poslušalcev/odjemalcev/plačnikov, kot kaže, za vodstvo nimajo pomena, kar je za javni zavod, zelo milo rečeno, nerazumljivo. Toda ljudje – poslušalci torkovih oddaj – si v torkovem terminu želijo “svoje” glasbe, ne sodobnih

priredb, za katere bi se moral najti prostor kje drugje v programu, saj so tudi del našega vsakdanjika. (V letu 2005/2006 smo na primer na 1. programu predstavljali ciklus 9 koncertov *Glasba po naše* s koncertnimi posnetki in intervjuji s poustvarjalci naše slovenske sodobne /ljudske/ glasbe.)

Z današnjimi novimi tehnologijami bi si lahko omislili več slovenske “zvočnosti” v glasbenih opremah dneva. V zadnjem desetletju je nastalo kar nekaj vidnih poustvarjalnih skupin mladih glasbenikov, ki gradijo s prvimi slovenske glasbene dediščine (Katalena, Jararaja, Volk Folk, Vruja, Katicice, itd.) Z uvrščanjem takšnih avtorskih priredb in poustvarjanj bi tudi mladim lahko ponudili drobce naše zvočnosti, vedenje o vsebinah ljudskih pesmi in plesnih napevov v njim razumljivejšem glasbenem jeziku. Z razpoloženskim stavkom ali dvema pred izbrano slovensko ljudsko pesmijo ali vižo – v izvorni ali prirejani obliki – pa bi tudi lahko, na primer, prepletli ves jutranji del sporeda, ne samo prvega ampak tudi drugega in tretjega programa. Poslušalci (tudi spletni uporabniki) ne bi bili vsako uro do potankosti obveščeni samo o vodostajih in temperaturah po Sloveniji, ampak tudi o glasbenih drobtinicah, ki so padle z miz naših mam, babic in prababic in nas bolj kot vreme določajo v globalnem svetu. Prepričana sem, da jih že in jih še bodo vse raje in skrbneje iskali in se jih veselili tudi mlajši poslušalci.

Na vprašanje, kako zaježiti potrošništvo, ki prispeva h globalizaciji in izgubljanju identitete, je možen odgovor tudi v temeljitejši kulturni ponudbi prek medijev, usmerjeni bolj k bogatenju človeških miselnih in predvsem čustvenih vrednot, kot pa k večnim informacijam o vsakodnevnem servisiranju našega življenja.

Naj še sklenem. Mediji lahko bistveno prispevajo k vedenju in popularizaciji ljudske duhovne kulture, če ji v svojih programih, resnih in zabavnih, posvetijo dovolj pozornosti, časa in prostora ter pravega odnosa, ki si ga bralec, poslušalec ali gledalec – naš državljan ali pa izseljeni in potujoči Slovenec želi in bi ga moral biti deležen. Primerne oblike, ki jih ustvarjalci programov kot profesionalci obvladujejo, lahko posredujejo vsebino ljudske kulture primerno vsem odjemalcem, ne glede na starost, izobrazbo ali spol. Ustvarjalci programov bi se morali zavedati, da so javni kulturni delavci in da ustvarjajo v slovenskem kulturnem prostoru in ne v francoskem, ameriškem, južnoafriškem ali kitajskem, vsaj za zdaj še ne. Če bomo znali ceniti svojo kulturo, bomo razumeli in spoštovali tudi druge kulture. Ta vzgoja srca pa bi morala v svetu medijev, tudi medmrežja, potekati že od prenatalne dobe naprej.